

08.00.05 – «Экономика жана эл чарбасынын башкаруу» адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Ош Мамлекеттик Университетинин изденүүчүсү Токоева Ажар Батырбековнанын “Рынок мамилеринин шартында айыл чарбасын башкарууну тескөө механизмдин өркүндөтүү (Түштүк региону боюнча)” аттуу темадагы диссертациялык ишине расмий опоненттин
ПИКИРИ

Теманын актуалдуулугу. Учурда айыл чарбасындагы ишканаларды рынок мамилелерине ылайык башкаруу жана анын натыйжалуулугун жогорулатуу КМШ өлкөлөрү, анын ичинде Кыргызстан үчүн чоң мааниге ээ. Башкаруунун заманбап ыкмаларын колдонуудан башкарууну жаратылыш климаттык шарттардын өзгөчөлүгүнөн, айылдык жашоочулардын менталитетин жана башкаларды эске алуудан натыйжалуулуктун көлөмү аныкталат. Ошондуктан экономикалык жактан өз алдынчалыкка ээ болгон, өзүнүн чарбалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгына толугу менен жооп берүүгөн ишкана товардык – акча мамилелеринин объектиси болуш үчүн, ага туруктуу социалдык – экономикалык жагдайды камсыз кыла турган башкаруу механизмин түзүү керек.

Агрардык ишканалардагы башкаруу системасынын өнүгүшү менен чарбалык ишмердүүлүктүн бардык функцияларын эске алуучу, рыноктун шарттарына ылайыкташкан ишкананын иштөө методун так белгилей турган “чарба жүргүзүүнүн экономикалык механизми” терминин “башкаруунун рыноктук механизми” терминине алмаштыруу зарылчылыгы келип чыкты. Рыноктук экономикалык башкаруу механизми ишкердүүлүктүн өсүшүнө өбөлгө түзө турган ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга, ишкананын экономикалык жоопкерчилигин көтөрүүгө шарт түзөт.

Бирок бул маселе олуттуулугуна карабастан, кечендеп чечилүүдө, чечилсе да алгылыктуу натыйжа бербей жатат. Рыноктук башкаруунун кээ бир негизги маселелери боюнча изилдөөчүлөр бирдей көз карашта эмес, ошондуктан агрардык ишканаларды башкарууга байланышкан экономикалык изилдөөлөрдүн ролу методикалык жактан да, ошондой эле, практикалык жактан да чоң мааниге ээ.

Айыл чарба ишканаларын башкаруунун негиздерне жалпы башкаруу теориясынын фундаменталдуу принциптери жана ыкмалары кирет. Алардын негизгилери болуп башкаруу чечимдерин кабыл алуу, башкаруудагы буйруктарды аткаруучуларга жеткирүү, башкаруу командасын аткаруу жана көзөмөл процесстери эсептелет. Ошону менен бирдикте айыл чарба ишканаларын башкарууда экономиканын агрардык секторуна таандык болгон өзгөчөлүктөрдү эске алуу керек.

Айыл чарбасын жүргүзүүдөгү негизги өзгөчөлүктөрдөн болуп анын сезондук мүнөзү, дыйканчылык менен мал чарбачылыкта жаратылыштын жана аба-ырайынын чоң таасирин көрсөтүшү, дыйканчылык жана мал чарбачылыкты жүргүзүүдөгү мейкиндиктин б.а. чарбанын жер жерлерге жайланышы ж.б. айтсак

болот. Дагы бир өзгөчөлүк бул айыл чарбасы экономиканын башка секторлор менен, алардын ичинен өзгөчө өнөр жайдын кайра иштетүү сектору, соода сатык рыногу, өндүрүштүн жана социалдык инфраструктура объекттери менен байланышын айтсак болот. Мунун бардыгы айыл чарбасын башкарууда жана чарбачылыкты жүргүзүүдө өз таасирин берип, бири-бирине болгон өз ара сунуштарды жана талаптарды эске алуу менен айыл чарбасынын ишканаларын эффективдүү иштөөчү моделин түзүүгө көмөктөш болот.

Башкаруунун жаңы системасы экономика илимине кээ бир жаңы проблемаларды изилдеп, чечүү керек экендигин айгинелеп койду. Алар негизинен айыл чарбасында рынок мамилелерин өркүндөтүү, атаандаштыкка туруштук бере ала турган айыл чарба продукцияларын өндүрүү, эмгекти мотивациялоону күчөтүү ж.б. Рынок экономикасындагы ишмерүүлүктүн, башкаруунун проблемалары боюнча диссертациялык изилдөөнүн теориялык базасы болуп мтамекендик жана чет өлкөлүк авторлордун илимий эмгектери эсептелинет.

Айыл жергесиндеги агрардык өндүрүштүн өнүгүүсү өз негизинде жалпы аймактык өнүгүүгө, ошондой эле, бүтүн республиканын өнүгүүсүнө таасирин тийгизет деп ишенимдүү айтууга болот. Анткени ал табигый климаттык шартка, айылдын жайгашкан географиялык абалына, транспорттук жана башка байланыш мүмкүнчүлүктөрүнө байланыштуу өзүнчө өзгөчөлүктөргө ээ.

Илимий жана практикалык көз караштан караганда, башкаруунун экономикалык механизмдин натыйжалуу өркүндөтүүнүн көптөгөн аспектилерин, айыл-чарба өндүрүшүндөгү аймактык өзгөчөлүктөр методологиялык жана усулдук жактан жетишээрлик изилденбегендиги диссертациялык изилдөөнүн темасын аныктоого өбөлгө түзгөн.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты жана структурасы. Кыргыз Республикасынын Ош облусунун мисалында айыл чарба ишканаларын башкарууда натыйжалуулукту жогорулатуунун жолдорун иштеп чыгуу - изилдөөнүн максаты болуп саналат.

Диссертация киришүүдөн, 3 баптан, корутундудан, 118 колдонулган илимий адабияттардан турат. Диссертациянын көлөмү 171 бет, 15 таблица, 5 сүрөт бар.

Киришүүдө диссертациянын темасынын максаты жана изилдөө багыты, иштин актуалдуулугу жана түзүлүшү боюнча сөз болгон.

Биринчи глава "Агрардык өндүрүштү башкаруунун теориялык жана методологиялык негизи" деп аталып, айыл-чарба ишканаларын башкаруунун экономикалык механизмдин теориялык негиздери; экономикалык эффективдүүлүктү жогорулатуу багытындагы чарбалык башкаруунун негизги функциялары жана принциптери; айыл чарба өндүрүшүндөгү башкарууну уюштуруунун жана анда колдонулуучу экономикалык механизмдеринин өзгөчөлүгү каралаган.

Экинчи глава "Агрардык өндүрүштүн учурдагы абалы жана аны башкарууну уюштуруунун натыйжалуулугу" деп аталат. Агрардык өндүрүштүн учурдагы абалына, агрардык өндүрүштү башкаруудагы экономикалык

механизмдерди талдоого, агрардык ишканаларды башкаруу системасынын натыйжалуулугуна каралган.

Үчүнчү глава «Агрардык ишканаларды башкаруунун натыйжалуулугун өркүндөтүү жолдору» деп аталып, анда агрардык ишканаларды башкаруунун рыноктук структурасын өркүндөтүү, башкаруунун рыноктук экономикалык механизминин моделин түзүү, ишкананын жумушчуларынын эмгекке болгон кызыгууларынын жана жоопкерчиликтерин арттыруунун жолдору каралган.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий жаңылыгы – агрардык экономикалык системаны башкаруу механизминин иштөөсүнүн жана өнүгүүсүнүн теориялык жана методологиялык жоболорун өркүндөтүү жана жалпылоо, ошондой эле коомдун керектөөсүнүн, илимий техникалык прогресстин жетишкендиктеринин деңгээлине жооп берүүчү башкаруу инструменттерин түзүү жана натыйжалуу колдонуу.

Диссертацияны коргоого алып чыгуучу негизги илимий жаңылыктар төмөнкүлөр:

- башкаруунун натыйжалуулугун өркүндөтүүчү рыноктук механизминин өзгөчөлүктөрүнө тиешелүү теориялык жоболор жалпыланды;

- айыл чарба өндүрүшүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен маалыматтык жана интеллектуалдык ресурстарды натыйжалуу пайдаланууну жогорулатуунун негизинде, айыл чарбасын башкаруу механизминин өнүгүшүнүн чечүүчү негизги мыйзамченемдүүлүктөрүн жана негизги багыттарын теориялык жактан негиздөөлөр өркүндөтүлдү;

- агрардык ишканаларды башкаруунун рыноктук структурасынын концептуалдык схемасы негизделди;

- башкарууну тескөө механизминин рыноктук модели сунушталды;

- региондук башкаруу органдарын өркүндөтүү боюнча жоболору иштелип чыгылды жана сунуштар берилди;

- Айыл чарбасын башкарууну тескөө механизминин маалыматтык система бөлүктөрүнүн түзүлүшүнүн методологиялык негизи түзүлүп жана анын интеграциялоочу жана жалпылоочу мааниси аргументтештирилди;

- Айыл чарбасын башкарууда болжолдук байкоо жүргүзүүнүн (прогноздук мониторингдин) мааниси жана орду аныкталды жана ошондой эле аны көзөмөлдүк

- изилденүүчүлүк жолу менен, аны ишке ашыруунун методологиялык жоболору иштелди;

- сезондук жалпы индикаторлордун спектринин негизинде, башкаруунун кээ бир функцияларын (болжолдоону, пландоону, көзөмөлдөөнү, талдоону жана оперативдик башкарууну) ишке ашырууда, агрардык өндүрүштүн сезондук ыкмасын алгоритмдештирүү жана аны апробациялоо (колдонуу) сунушталды.

Изилдөөчү тарабынан диссертациялык иште келтирилген жыйынтык жана бүтүмдөрдүн негиздүүлүк жана аныктык даражасы.

Диссертациялык иштин жыйынтыктары жана бүтүмдөрү негизделүү жана аныкталуу менен, рынок экономикасынын шарттарында айыл чарбасын башкарууну тескөө механизмдин өркүндөтүү боюнча жазылган ата мекендик жана чет өлкөлүк окумуштуулардын илимий негизделген эмгектери менен тастыкталган. Изилдөөчү тарабынан диссертациялык иште каралган маселелерди чечүүдө экономика-статистикалык, аналитикалык, эсептик-конструктивдик, жана башка ыкмалар колдонулган.

Изилдөөнүн жыйынтыктары анык сунуштар жана корутундулар менен тастыкталган.

Изилдөөчү тарабынан диссертациялык иште каралган жыйынтыктардын жана бүтүмдөрдүн илимий жаңылык даражасы.

Диссертациялык иште автор алгачкылардан рынок мамилеринин шартында айыл чарбасын башкарууну тескөө механизмдин өркүндөтүү көңүл бөлгөндүгү анын жаңылыгын белгилейт. Регионалдык деңгээлде айыл чарба өндүрүшүн башкаруу тескөөгө байланышкан агрардык ишканалардын өзгөчөлүктөрүн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча өндүрүштү башкарууну тескөө механизмдин илимий жактан негизделген багыттарын жана жолдорун толук аныктоо боюнча концептуалдык бүтүмдөр иштелип чыккан жана сунушталган.

Диссертациялык иштин жыйынтыктары илимий түрдө негизделинген.

Каралган актуалдуу көйгөйлөрдү, теориялык жана колдонмо маселелерди чечүүдө алынган жыйынтыктардын ички биримдигин жана багыттуулугун баалоо.

Рынок мамилеринин шартында айыл чарбасын башкарууну тескөө механизмдин өркүндөтүү багытында жүргүзүлгөн диссертациялык иштин максаттары, милдеттери, көйгөйдүн абалы, изилдөө багытынын негиздүүлүгү, маселелерди чечүүнүн ыкмалары, теориялык жана методикалык эсептөөлөр ишенимдүү калыптанган жана так аткарылган. Изилдөөнүн жыйынтыктары биримдиктүү байланышта болуп, теориялык жоболор менен тастыкталган практикалык сунуштар айыл чарбасын башкарууну тескөөнүн учурдагы тенденцияларын чагылдырат.

Жыйынтыктар коюлган маселелерди чечүүгө багытталган комплекстик изилдөөлөрдүн, теориялык жана методологиялык жалпылоолордун негизинде алынган.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү.

Изденүүчү А.Б.Токоеванын диссертациялык ишинде иштелип чыккан негизги теориялык жоболор, методологиялык негиздер, жыйынтыктар менен сунуштар рынок мамилеринин шартында айыл чарбасын башкарууну тескөө механизмдин өркүндөтүү сунушталган. Практикалык жыйынтыктар Башкарууну тескөө механизмдин жоболорун изилдөө, түрдүү формадагы жана типтеги агрардык ишканалардын башкаруу системасынын түзүү, өндүрүштүк өсүү

практикасында илимий изилдөө процесстерине колдонууга мүмкүнчүлүк берет. Болжолдун системасын камсыз кылууга багытталган методологиялык жоболордун комплекси практикалык мааниге ээ. Өндүрүштүн вектордук критериясынын негизинде жыйынтыктоодо жана колдонуунун байланышкан изилдөөлөр, агрардык экономикалык системаны башкаруу ыкмалардын системалаштыруунун ишке ашырууну камсыздоого багытталган.

Экономикалык маанилүүлүгү. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары агрардык ишканалардын интеллектуалдык жана маалымат ресурстарынын кайтарымдуулугун максималдаштыруу максатында, башкаруунун формалдык жана формалдык эмес методдорунун (ыкмаларынын) композициясын бир багытка максат коюп түзүүдө жана натыйжалуу пайдаланууда база катарында кызмат кылат.

Агрардык ишканаларды башкаруунун маалыматтык базасы жана көрсөткүчтөр системасы менен болжолдоонун маселелерин чечүүдө кошуп алганда, башкарууда моделдештирүүнү системалаштырууну ишке ашыруу методологиясын региондордо иштеп чыгуу түздөн - түз практикалык мааниге ээ. Ошондой эле райондук, шаардык, облустук жана республикалык көп жылдык стратегиялык пландарды түзүүдө колдонууга сунушталган.

Диссертациялык иштин негизги жоболорун, жыйынтыктарын жана бүтүмдөрүн жарыялангандыгын тастыкталышы.

Изилдөөнүн негизги жоболору жана жыйынтыктары боюнча ар кандай семинарларда, илимий – практикалык конференцияларда билдирүүлөр жасалып, талкууланган.

Жүргүзүлгөн илимий изилдөөнүн жыйынтыгында 7 илимий эмгек жарыяланган. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана жыйынтыктары аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда жана ошондой эле, илимий популярдуу журналдарда, монографияларда каралган.

Изилдөөчүнүн жарыяланган макаларынын тизмеси Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык Комиссиянын “Илимий наамдарды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү” Жобосуна жооп берет.

Жогоруда көрсөтүлгөн оң жактары менен бирге диссертациялык иштин төмөнкүдөй кемчилдиктери аныкталды:

1. Экинчи бапта агрардык ишканаларды башкаруу системасынын натыйжалуулугун анализдөөдө айыл чарбасында колдонуп келген практикалык мисалдарды көбүрөк пайдаланса болмок.

2. Эмгекте грамматикалык жана стилистикалык каталар кездешет.

Ошого карабастан, аталган кемчилдиктер диссертациялык изилдөөнүн жалпы баалуулугуна таасирин тийгизбейт.

18

Диссертациялык иштин структурасы, мазмуну илимий жоболорду чагылдырат, изилдөөнүн жыйынтыктары жана анын жасалгалоосу Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык Комиссиясынын талаптарына жооп берет.

Токоева Ажар Батырбековна 08.00.05 - Экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча (АӨЖКинин жана айыл чарба экономикасы) экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга татыктуу.

Расмий опонент:

экономика илимдеринин доктору,
профессор

Тургунбаев Ж. Т.

Ж. Баласаган атындагы Кыргыз
Журтук университетинин Экономика
факультетинин акалык жана аудит
кадрларын профессор Тургунбаев Ж.
колун тастыктаган

Кадрлар бөлүмүнүн
Башчы:

М. Муров